

Методи втілення владної волі в історико-соціологічному процесі

Проблема визначення поняття “влада” та його характеристик сьогодні є чи не найбільш дискусійною в соціології, незважаючи на те, що спроби його дефініції пронизують усю історію соціальної думки. Гострота проблеми не зменшується, а, навпаки, вона ускладнюється, відкриваючи нові грані у зв’язку з трансформаційними процесами в суспільстві й очікуючи свого глибокого пізнання на основі розвитку соціологічних досліджень влади як соціального інституту, явища і відносин, що належать до предметної сфери соціології.

Влада як явище суспільного життя має довгу історію, яка сягає в далеке минуле. Політичні метаморфози влади, що переслідували людину з перших кроків її соціального розвитку, накладають значущий відбиток на всю історію існування класового суспільства аж до наших днів.

Історія соціальної думки засвідчує, що тема влади та пов’язаних з нею проблем починає особливо гостро відчуватися саме в ситуаціях радикальних соціально-політичних, культурних змін, коли суспільство потребує переосмислення уявлень і стереотипів, які раніше здавалися очевидними.

Проблема влади знайшла своє відображення в наукових працях А.Г.Анікевича, І.Л.Болянського, А.І.Корольова, А.Є.Мушкіна, Р.П.Олексюка, Ю.А.Тихомирова та інших. Предметом їх пошуку поставали питання визначення та аналізу влади, її функцій і сутнісних ознак. Зміст поняття “влада” розкривається дослідниками під різними кутами зору: з’ясовуються проблеми політичної влади (А.Г.Анікевич, А.О.Дегтярьов, Л.Т.Кривушин, В.В.Мшвенієрадзе, Г.Г.Філіппов), проблеми влади як категорії соціології (К.К.Грищенко, М.М.Кейзеров, Б.І.Краснов, Р.П.Олексюк, В.І.Тарасенко, М.О.Сакада), характеристика засобів та методів влади (Б.Т.Базилев, Л.А.Смирнов, Є.М.Ткачов) та інші. Зростає інтерес до визначення самого феномена влади в роботах В.Г.Графського, С.І.Дудника, С.Г.Рябова, Г.Г.Філіппова,

Є.М.Харитоновна, А.М.Черниша, Л.К.Байрачної, І.Г.Граурса, О.М.Лєдяєвої, де аналізуються різні аспекти механізму функціонування влади, висвітлюється проблема особи як суб'єкта влади, питання легітимації влади та демократизації суспільства.

Багата на теоретичні розробки проблеми влади і західна наукова суспільна думка. Процес аналізу даного поняття знайшов своє відображення в роботах К.Маркса, М.Вебера, представників системної та структурно-функціональної теорії (Т.Парсонса, Д.Істона, М.Крозьє, Т.Кларка, М.Роджерса), конфліктологічного підходу (Г.Зіммеля, Л.Козера, Р.Дарендорфа, Дж.Рекса), реляційного підходу (П.Блау, Д.Хіксона, Дж.Френча, Д.Ронга). До найбільш складних і комбінованих підходів можна віднести комунікативні (Х.Арендт, Ю.Хабермас), а також постструктуралістські (або неоструктуралістські) (М.Фуко, Е.Гідденс, П.Бурдьє) моделі інтерпретації влади.

Таким чином, у науковій суспільній думці вже існує певна теоретична база дослідження влади та аналізу владних відносин. Проте, як у зарубіжній, так і у вітчизняній суспільній науці спостерігається дефіцит системно-інтегративного аналізу досліджуваної проблеми в історико-соціологічному контексті, коли б предметною сферою вивчення соціальних проблем влади виступала еволюція концептуальних уявлень про владу.

У даній статті за мету ставиться проаналізувати розмаїття концептуальних конструктів влади, тобто дослідити певні наукові уяви щодо методів втілення владної волі. У цьому випадку буде зроблена спроба знайти місце в системі наукових уяв про владу власне соціологічним їх формам. Таким чином, влада може розглядатися як певна реальність, або як форма соціального зв'язку, або як система образів владних структур тощо.

Необхідність владної волі є соціально зумовленою, а сама ця зумовленість залежить і коріниться в особливостях соціальної структури того чи іншого суспільства. Від того, наскільки широко в системі владної взаємодії представлені інтереси різних соціальних груп, верств та класів, наскільки вони задоволені своїм

місцем та значенням у цій системі, залежать необхідність і методи здійснення владної волі.

Тому влада характеризується специфічною ознакою суспільних вольових відносин між людьми, які детерміновані соціально-економічними умовами життя суспільства. Існує багато соціальних факторів, що впливають на свідомість людей, спонукаючи їх до будь-яких дій, наприклад, підкоренню об'єктивним обставинам.

У процесі владної взаємодії характерним є використання особливої системи, сукупності методів, завдяки яким здійснюється втілення владної волі, та реалізація інтересів суспільства в цілому або окремого класу, індивіда. Виокремлення як ознаки влади будь-якого одного методу, наприклад, примушення, як це інколи подається в літературі, необґрунтовано обмежує дійсно використовувані методи влади, їх багатоплановий характер і не сприяє повному розкриттю процесу функціонування владних відносин. При комплексному розумінні методів реалізації влади, а значить і волі носіїв влади та владних структур, передбачається здатність і можливість використання практично всіх їх видів, але можливість їх використання в дійсності залежить від соціального типу влади, характеру взаємозв'язку влади та суспільства.

Влада практично може здійснюватися різними необхідними для кожного окремого випадку індивідуальними способами, що підтверджується аналізом розмаїття владних теорій у розвитку історико-соціологічного процесу. Той чи інший конкретний спосіб, стилістичні риси впровадження владної волі є важливими характеристиками владних відносин. У самому загальному плані можна сказати, що процес здійснення влади включає в себе два етапи: а) прийняття владних рішень; б) втілення їх у життя. Перший етап передбачає вибір мети та засобів її досягнення, другий – включає в себе послідовність дій по мобілізації необхідних ресурсів і нейтралізацію можливого опору.

Методи владарювання класифікуються за різними основами. Вони, наприклад, послідовно розташовуються в залежності від застосування насилля та згоди. Досить поширеним є розподіл способів владарювання на три

класифікаційні групи: примушення, переконання, стимулювання [1]. Причому в основі кожного з цих способів здійснення влади можуть лежати різноманітні ресурси та механізми їх використання. Характерним при цьому є те, що ресурси влади створюються за рахунок “конвертування” або фізичних ресурсів (сили і інших здібностей (Н.Макіавеллі та інші), географічних переваг (Ш.Монтеск’є, Ж.Ж.Руссо та інші) тощо), або символічних посередників із суміжних сфер: грошей з економіки, впливу із соціетальності, цінностей з культури тощо.

Так, Ф.Нойманн [2] зазначає, що в розпорядженні владарюючих існує три основні методи: переконання, матеріальна вигода та насильство. Останній є найефективнішим методом на короткий термін, проте він малоефективний як основний метод збереження влади протягом тривалого періоду. Найефективнішим методом, на думку науковця, залишається переконання. Проте всі три методи – переконання, вигода і насильство – завжди присутні при всіх формах правління.

Американський футуролог О.Тоффлер детально аналізує три основні джерела влади. Згідно з його думкою, сила, багатство і знання зв’язані в єдину систему, в певних умовах взаємозамінні і в сукупності націлені на підтримку влади. Кожне з цих джерел виконує власну роль у системі владних відносин: сила або погроза її застосування здатні лише на грубе примушення, вони функціонально обмежені і властиві лише владі нижчої якості; багатство є джерелом влади середньої якості, яка може мати в своєму розпорядженні як негативні, так і позитивні засоби стимулювання; знання лежать в основі влади вищої якості, найбільш ефективною. За О.Тоффлером, саме знання нададуть змогу досягти наміченої мети, мінімально витратити ресурси влади; переконати людей в їх особистій зацікавленості в досягненні цієї мети; перетворити противників у союзники [3]. Він запевняє, що в сучасному світі знання (в різних формах вияву: інформації, науки, мистецтва, етики) в силу своїх переваг – нескінченності (невичерпності), загальнодоступності, демократичності – підкорило силу та багатство і стало визначальним фактором функціонування влади.

До речі, проблема взаємозв'язку влади і знання була детально розроблена російським науковцем В.Графським [4]. У дослідженні автор показав, що влада та знання, як невід'ємні атрибути спільної діяльності і як особливі засоби впливу на світосприйняття і поведінку людей і колективів, спостерігаються на всіх стадіях соціально-історичної еволюції.

Примушення та переконання притаманні владі в будь-якому суспільстві, але їх конкретне співвідношення характеризує собою сутність відносин влади.

Так, аналізуючи дану проблему, В.В.Крамник досконало розкриває соціально-психологічні механізми влади [5]. Він доводить, що примушення виступає як засіб, який надає можливість здійснити координацію людських дій, примусити індивідів прийняти існуючий або мінливий порядок, виконувати владні рішення. Примушувальний вплив на масову свідомість залишає в ньому суб'єктивний слід. Суб'єктивною формою примушення виступає примушувальна орієнтація. Вона є дисциплінарною, владною, репресивною свідомістю, яка викликана необхідністю підкорятися владі у відповідь на потенційні та реальні негативні економічні, соціальні, політичні, духовно-ідеологічні санкції. Як наслідок цього, в масовій свідомості складається негативне ставлення до владних рішень, які перешкоджають задоволенню матеріальних та духовних потреб індивідів.

Використовуючи дані методи впровадження владних рішень, проводиться політика “батога та пряника”, “погроз та обіцянок”, “страху та надій”, яка проектує психологію тиску, покарання, пригнічення, гоніння і навіть фізичного знищення. Наслідком цього виступають такі психологічні риси, як обережність, поступливість, покірність, боязливість тощо.

Суб'єкти владних відносин можуть використовувати різні за ступенем та сферою впровадження примушувальні акції, які залежать від сили наступу та опору об'єкта. У випадку низького ступеня негативного ставлення до суб'єкта влади останній обмежується різними за масштабом слабкими санкціями. Вони набувають вигляду потенціальних та реальних економічних труднощів (відмова від підвищення платні, в наданні інших форм матеріальних благ тощо),

соціальних обмежень (стримування або погіршення трудового, вікового, культурного забезпечення тощо), політичного тиску (скорочення демократичних, громадянських прав тощо), духовно-ідеологічного засудження (моральний бойкот, публічна критика тощо). У силу високого та наростаючого ступеня непокори владним рішенням виникає звернення до різних за обсягом сильних або виключних санкцій. Останні виявляються у вигляді потенційного або реального економічного пригнічення (позбавлення роботи, засобів до існування тощо), соціальної блокади (усунення від джерел професійного, фізичного, культурного розвитку тощо), політичні репресії (використання сили, насильства), духовно-ідеологічного гоніння (атмосфера травлі, терору). Таким чином, суспільні відносини, що виявляються в різних сферах суспільного життя, набувають характеру вольових, владних.

Необхідно зазначити, що такі примушувальні дії тісно корелюють, перш за все, з соціально-економічною кон'юнктурою. Із зростанням виробництва й отриманням можливостей для розширення компромісів, підвищення матеріального та культурного рівня громадян здійснюється послаблення та обмеження безпосереднього примушення, особливо його крайніх форм. У даному випадку воно безпосередньо не стосується багатьох, обходить стороною. Навпаки, падіння виробництва з відповідним звуженням, стримуванням, відмовами у забезпеченні широких потреб, неминуче компенсується і підкріплюється розширенням та посиленням примушення, доведенням його до крайніх форм. У результаті не тільки гальмується й обмежується, але і зовсім зупиняється, в деяких випадках, процес урахування масових соціально-економічних вимог.

Конкретне співвідношення примушення і переконання знаходяться в такій залежності: чим вищий ступінь узгодженості і гармонійності елементів влади, тим більшою мірою діє фактор переконання, добровільності. Функціонування влади носить у такому випадку гармонійний характер, розпорядження і його виконання знаходяться в органічній внутрішній єдності, тобто існує нерозривний зв'язок наказу і виконання. Такий стан, при якому влада може в принципі застосувати

примушення, але не відчуває в цьому необхідності, називають “владою в потенції”.

Слід зазначити, що стосовно насилля як методу здійснення влади, існують різноманітні й інколи неординарні теорії. Наприклад, Т.Болл [6] говорить про те, що суб’єкт, наділений владою, погрожує використати силу, щоб спонукати когонебудь до дії; якщо погроза не подіяла, він вдається до насилля. У такому випадку це не “використання влади”, а її відсутність. Саме на цьому пункті сходяться такі дослідники, як Х.Арендт, Ю.Хабермас, М.Фуко і Е.Гідденс.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що насилля повинне виступати в ролі, по можливості, локального, тимчасового, запасного або допоміжного засобу. Адже використання сили та насилля широко та протягом непомірно тривалого часу можна прирівняти до самогубства суб’єкта владних відносин. Використання цих методів владарювання неодмінно веде до соціальної напруги, загострення соціально-політичних конфліктів, обурення та активізації мас. Використання сили та насилля свідчить про дефіцит цивілізованості або в усьому суспільстві, або в окремих його членів. З розвитком демократичних інститутів та демократичної культури насильство, у відкритому його вияві, зводиться до мінімуму або і зовсім не використовується.

Ильин М.В., Мельвиль А.Ю. Власть // Полис. – 1997. – № 6. – С. 154.

Психология и психоанализ власти: Хрестоматия: В 2 т. – Самара: Издательский Дом “БАХРАХ”, 1999. – Т.1. – С.65.

Тоффлер О. Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. – М., 1991. – С. 127.

Графский В.Г. Проблема взаимоотношения власти и знания в истории политической мысли: Автореф. дис... д-ра юридич. наук: 12.00.01 / РАН. Ин-т гос-ва и права. – М., 1992. – 41 с.

Крамник В.В. Социально-психологический аспект политической власти. – Л.: Изд-во Ленингр. фин.-эконом. ин-та, 1991. – С. 138–139.

Болл Т. Власть // Полис. – 1993. – № 5. – С. 36–42.

Слободянюк А.В.

Методи втілення владної волі в історико-соціологічному процесі

Стаття присвячена актуальній проблемі аналізу методів втілення владної волі. Предметом аналізу є розгляд класифікацій методів владарювання за різними основами. Автор доводить, що використання сили та насилля як методів втілення владної волі свідчить про дефіцит цивілізованості або в усьому суспільстві, або в окремих його членів. З розвитком демократичності суспільства насилля як метод владарювання не використовується.

Слободянюк А.В.

Метод воплощения властной воли в историко-социологическом процессе

Статья посвящена актуальной проблеме анализа методов воплощения властной воли. Предметом анализа служит рассмотрение классификаций методов властвования по различным признакам. Автор доказывает, что использование силы и насилия как методов воплощения властной воли свидетельствует о дефиците цивилизованности или во всем обществе, или у отдельных его членов. С развитием демократичности общества насилие как метод властвования не используется.

Anatoly V. Slobodyanyuk

Method of imperious will embodiment in historical and sociological process

The article is devoted to the actual problem of the analysis of the imperious will embodiment methods. The subject of the analysis is consideration of the classifications of the domination methods to various attributes. The writer proves, that using of force and violence as the methods of the imperious will embodiment testifies to deficiency of civilizing either in all society, or at its separate members. Violence as the method of the domination is not used while the democratisation of society is being developed.